

**Abduvahob To'xtanazarov**

*O'zbekiston xalqaro islomshunoslik  
akademiyasi tadqiqotchisi*

**Ilmiy rahbar: Nigora Yusupova**

*Yuridik fanlari doktori, professor*

[https://doi.org/10.57033/Peshqadam\\_Karvoni-2026/1/20](https://doi.org/10.57033/Peshqadam_Karvoni-2026/1/20)

## YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARNI SOF ISLOM MA'RIFATI ASOSIDA TARBIYALASHDA SHAYX MUHAMMAD SODIQ MUHAMMAD YUSUF ASARLARINING O'RNI

**Anotatsiya.** Ushbu maqolada Yangi O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati doirasida hamda diniy-ma'rifiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlar haqida fikr yuritiladi. Bugungi globallashuv davrida yoshlarni radikalizm va turli yot g'oyalar ta'siriga tushib qolishdan asrash, ularga sof islom ma'rifatini yetkazishda Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf asarlarining ahamiyati va dolzarbligi ochib beriladi. Hozirgi vaqtda turli soxta g'oyalar, dinni niqob qilgan holda tarqatilayotgan fikrlarni asl mohiyatini ochib berishda Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning o'ziga xos yondashuvlari tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** Yangi O'zbekiston, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, Islom, ma'rifat, yoshlar, Kifoya, Ochiq xat, Baxtiyor oila, Ijtimoiy odoblar, Ruhiy tarbiya, Vatanparvarlik, mazhab, sunnat.

**Abstract.** This article discusses the reforms being implemented in New Uzbekistan within the framework of the state youth policy and in the sphere of religious enlightenment. In the context of globalization, the study highlights the significance and relevance of the works of Shaykh Muhammad Sodik Muhammad Yusuf in protecting young people from radicalism and various destructive ideologies, as well as in promoting authentic Islamic enlightenment. The article analyzes the scholar's distinctive approaches to revealing the true nature of false ideas and misconceptions spread under the guise of religion. Furthermore, it examines the role of his scholarly and educational heritage in strengthening religious awareness, fostering patriotism, preserving national and spiritual values, and guiding youth toward a sound understanding of Islam.

**Keywords:** New Uzbekistan, Shaykh Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, Islam, enlightenment, youth, Kifoya, Open Letter, Happy Family, Social Etiquettes, Spiritual Education, patriotism, madhhab, Sunnah.

### KIRISH

Bugungi kunda yoshlar masalasi nafaqat bizning mamlakatda balki, butun dunyo bo'ylab e'tibor qaratilayotgan muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Globallashuv

davrida yoshlar masalasi har bir davlat ijtimoiy siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, ularning ijtimoiy faolligi, mehnat bozoridagi o'rni va davlat boshqaruvida ishtiroki mamlakatning barqaror rivojlanishiga bevosita ta'sir etuvchi omillardandir. Shu sababli yoshlar siyosati nafaqat milliy, balki global miqyosda ham strategik ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan boshlab yoshlar masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. 2016-yildan keyin bu siyosat yangi bosqichga ko'tarildi. Xususan, 2016-yil sentyabrda qabul qilingan "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun mamlakatda yoshlarning huquqiy maqomini mustahkamlab berdi(1.1). Mazkur hujjat yoshlarning ta'lim olishi, ish bilan ta'minlanishi, sog'lom turmush tarzi va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan normativ asosni yaratdi.

Bundan tashqari, 2019-yilda tashkil etilgan O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi davlatda yoshlar siyosatini amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida faoliyat yuritmoqda. Agentlik faoliyati doirasida yoshlarni qo'llab-quvvatlash dasturlari, xususan "Yoshlar daftari" va "Yoshlar balansi" tizimlari joriy qilinib, minglab yoshlarning ijtimoiy himoyasi ta'minlanmoqda. Shuningdek, "Yangi O'zbekiston yoshlari, birlashaylik!" shiori ostida o'tkazilayotgan respublika yoshlar forumlari yoshlarning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirib, ularni mamlakat taraqqiyotida faol ishtirok etishga undamoqda. So'ngi yillarda yoshlarga ko'rsatilayotgan e'tibor ularga yaratilayotgan imkoniyatlar, davlat siyosatida yoshlarning o'rni qanchalik ahamiyatli ekanini ko'rsatadi. Davlatimiz rahbari tomonidan 30-iyunni yoshlar kuni sifatida e'lon qilinishi va u kun yurtimiz bo'ylab keng nishonlanishi ham barchaga ma'lum. 30-iyun – Yoshlar kuni mamlakatimizda yoshlarning jamiyatdagi o'rni va rolini e'tirof etish, ularni qo'llab-quvvatlash, yangi avlodni ilm-fan, san'at, sport va innovatsiyalar sohalariga keng jalb etish maqsadida nishonlanadi. Ushbu kun yoshlarning erishayotgan yutuqlarini qadrlash va ularning salohiyatini ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar davlatning poydevori, buguni va ertasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 30-iyun kuni bo'lib o'tgan "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyida ilk bor "Yoshlar kuni"ni nishonlash to'g'risida e'lon qilgan(20.3). Mazkur sana doirasida mamlakatimizda har yili turli xil tadbirlar, jumladan, sport musobaqalari, ijodiy uchrashuvlar, mahorat darslari, iqtidorli yoshlarni e'tirof etish va konsert dasturlari tashkil etiladi.

Bugungi kunda yurtimizda muhtaram Prezidentimiz rahbarligida amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalashga yo'naltirilgani bilan ahamiyatlidir. Ko'plab sohalarning barcha jabhalarida bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlarni yoshlarning mustaqil fikri, zamonaviy bilim va ko'nikmalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Respublikamizda samarali ishlayotgan 227 mingga yaqin yosh tadbirkor va fermerlar, mohir hunarmandlar iqtisodiyotimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shmoqda. Yurtimizda ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun zarur sharoitlar yaratilmoqda.

Bu haqda gapirganda, birgina "Yoshlar – kelajagimiz" dasturi doirasida yosh avlod vakillarining 7 ming 775 ta biznes loyihasiga 1 trillion 635 milliard so'mdan ziyod imtiyozli kredit mablag'lari ajratilib, shu asosda 40 mingga yaqin yangi ish o'rni tashkil etilganini qayd etish lozim.

Yoshlarga berilayotgan imtiyozlarga to'xtaladigan bo'lsak, bizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-apreldagi "Moddiy yordam va ko'makka muhtoj oilalarni, xotin-qizlar va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 250 son Qaroriga asosan mamlakatimizda aholi, shu jumladan, xotin-qizlar va yoshlarning ijtimoiy himoyaga muhtoj, turmush sharoiti og'ir, ishsiz va kasb-hunarga ega bo'lmagan, huquqiy va ma'naviy-psixologik qo'llab-quvvatlashga zarurati bo'lgan fuqarolarga davlat tomonidan manzilli ko'maklashish bo'yicha "Yoshlar daftari" tizimi amaliyotga joriy etildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 7-iyundagi "Yoshlar muammolarini o'rganish va hal etish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 312-sonli Qaroriga asosan "Yoshlar daftari"ga kiritilgan yoshlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi to'g'risidagi namunaviy Nizom tasdiqlandi.

So'ngi yillarda yurtimizda diniy sohada ham qator yangidan yangi islohotlar olib borildi va bu davom etyapti. Mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan diniy-ma'rifiy sohada keng ko'lamli islohotlar, yangilanishlar, xususan milliy an'ana hamda qadriyatlarimizni tiklash va rivojlantirish,

ajdodlarimiz xotirasini ulug'lash, muqaddas qadamjolar, ziyoratgoh va masjidlarni obodonlashtirish borasida bunyodkorlik ishlari olib borilmoqda.

2017-yildan so'ng Mir Arab oliy madrasasi, Hadis ilmi maktabi, Imom Termiziy madrasasi kabi yangi diniy ta'lim muassasalari tashkil etilib, O'zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufidagi diniy ta'lim muassasalari soni o'n uchtaga yetdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 16-apreldagi "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni diniy-ma'rifiy sohada ta'lim tizimini yuqori bosqichga ko'tarish, istiqbol rejalarini ishlab chiqish hamda yangi islohotlarni amalga oshirishga zamin bo'ldi.

Yurtimizda 130 dan ortiq millat va elat hamda 16 ta konfessiya vakillari bag'rikenglik tamoyili asosida tinch-totuv yashab kelmoqda. Bugungi kunda 2174 ta islomiy va 198 ta noislomiy diniy tashkilot faoliyat ko'rsatyapti. So'nggi sakkiz yilda O'zbekistonda jami 130 ta – 3 ta oliy va 1 ta o'rta maxsus islom bilim yurti, 102 ta masjid hamda turli konfessiyaga taalluqli 24 ta noislomiy diniy tashkilot davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

2025-yil 25-fevral kuni qabul qilingan qonun asosida tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi bu borada amalga oshirilayotgan ishlarga huquqiy asos bo'lib xizmat qilyapti.

Mazkur hujjat vijdon erkinligiga bo'lgan huquq va O'zbekiston dunyoviy davlat ekaniga oid konstitutsiyaviy qoidalarni ro'yobga chiqarish hamda diniy sohadagi davlat siyosatining maqsadi, vazifalari, prinsip va ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi(6.3).

O'tgan qisqa vaqt ichida mamlakatimizda O'zbekistondagi islom sivilizatsiyasi markazi, Imom Buxoriy, Imom Moturidiy, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari, O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi, Samarqandda Hadis ilmi maktabi, Buxoroda Mir Arab oliy madrasasi tashkil etildi.

2018-2025 yillar oralig'ida respublika bo'yicha jami 117 ta diniy tashkilot, shu jumladan 2 ta oliy va bitta o'rta maxsus islom bilim yurti, 91 ta masjid hamda 23 ta yetti xil turdagi konfessiyaga taalluqli bo'lgan noislomiy diniy tashkilotlar davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

Bugungi kunda yot g'oyasidan qaytmagan shaxslar bilan ishlash imom-xatiblar va ilmiy markazlarda faoliyat olib borayotgan islomshunos mutaxassislarning asosiy faoliyat yo'nalishlaridan biri hisoblanib, ularni rehabilitatsiya qilish hamda profilaktikasi

bilan shug'ullanish ishlari doimiy ravishda tizimli yo'lga qo'yilgan. Mazkur sohadagi ishlarni yanada rivojlantirish maqsadida Prezidentimizning 2025-yil 21-apreldagi "Fuqarolarning vijdon erkinligi huquqi kafolatlarini yanada mustahkamlash hamda diniy-ma'rifiy sohadagi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni nafaqat diniy-ma'rifiy soha, balki keng jamoatchilik tomonidan ham mamnuniyat bilan kutib olindi.

Hujjatda diniy-ma'rifiy soha faoliyatini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari-jamiyatda diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni yanada mustahkamlashga oid ilg'or mexanizmlarni joriy etish, ilm-fan va jahon sivilizatsiyasi rivojiga ulkan hissa qo'shgan buyuk ajdodlarning insonparvarlik, ezgulik, tinchlik va bag'rikenglik kabi umuminsoniy va olijanob g'oyalarga asoslangan diniy-falsafiy merosini chuqur o'rganish hamda keng targ'ib etish belgilangan.

Shuningdek, sohada kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, aholi orasida birdamlik, o'zaro hurmat va mehr-oqibat ruhini kuchaytirish, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashga qaratilgan dolzarb ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash hamda xalqaro hamkorlik munosabatlarini yanada rivojlantirish va samaradorligini oshirish vazifalari ko'rsatib o'tilgan.

Farmonda diniy-ma'rifiy sohaning institutsional asoslarini takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, fuqarolarning ibodatlar va diniy rasm-rusumlarni amalga oshirishi uchun qo'shimcha qulayliklar yaratish, haj va umra ziyoratlariga borishi bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatish jarayonida ortiqcha byurokratik tartibotlarni bartaraf etish maqsadida Din ishlari bo'yicha qo'mita va Raqamli texnologiyalar vazirligi "Haj va umra yagona portali"ni hamda uning mobil ilovasini ishlab chiqishi belgilangan.

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi huzuridagi Malaka oshirish markazi Din ishlari bo'yicha qo'mita huzuridagi Diniy-ma'rifiy sohada malaka oshirish va qayta tayyorlash instituti sifatida qayta tashkil etilgani bo'ldi. Bu institut islomshunoslik, dinshunoslik, davlat va din munosabatlari asoslari, shuningdek, radikallashuvning oldini olish yo'nalishlarida diniy sohada mutaxassislar malakasini oshirish va qayta tayyorlashga mas'ul hisoblanadi. Shu bilan birga, barcha ta'lim tashkilotlarining islomshunoslik va dinshunoslik fanlari o'qituvchilari malakasini oshirish hamda qayta tayyorlash ham shu institut zimmasida.

Umuman olganda, islom ilmsizlik va johillikni qoralaydi, ilm olish, jaholatdan ma'rifatni ustun qo'yish kabi ezgu fazilatlarga buyuradi. Haqiqatda johillik yomon illat bo'lib, johil insonlar barcha yomonliklarga hech qanday to'siqsiz kirib ketaveradilar. Jaholat inson hayotini barbod qiladi, oxiragini kuydiradi. Ma'rifat esa inson qalbiga sayqal beradi, ma'naviy, ruhiy dunyosini go'zallashtiradi, insonga shon-shuhrat keltiradi, ulug'laydi. "Ma'rifat" so'zi "bilim", "Allohn tanish" kabi xislatlarni o'ziga jamlaydi. Bunga zid ravishda ilmni diniy va dunyoviy turlarga taqsimlab, ayricha qarash inson ma'naviyatining yemirilishiga olib keladi. Bu fikr isboti uchun uzoq va yaqin o'tmishimizda misollar ko'p. Abu Ali Ibn Sino, Beruniy, Xorazmiy, Mirzo Ulug'bek, kabi ulug' ajdodlarimiz garchi sobiq tuzum ularning diniy ilm sohiblari bo'lganini yashirgan bo'lsa-da, ular eng avvalo islom dunyosining ardoqli olimlari, tom ma'nodagi ilm egalaridir. Shu jihatdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning: "Aynan ta'lim va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omillaridan hisoblanadi, insonlarni ezgulikka da'vat etadi, saxovatli, sabr-qanoatli bo'lishga undaydi. Muqaddas islom dinimiz bizga aynan shuni o'rgatadi" degan gaplari biz uchun dasturulamal bo'lmog'i lozim. Ana shunda biz har tomonlama, to'la mukammal inson, ajdodlarimizga munosib farzand bo'la olgan bo'lamiz (Karimov J. 2018:13).

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf o'z kitoblarida "O'qishni bitirib, qaytib kelganimizdan keyin dars berish, ba'zi maqolalar yozish jarayonida dinimizning tinchlik din ekanini, bironvga yomonlik qilish mumkin emasligini, musulmonga do'st va birodar ekanini qayta-qayta ta'kidladik. Diniy idoramiz rahbarlari tavsiyalari bilan kaminaning o'zi tinchlik uchun va yadro urushiga qarshi o'tkazilgan xalqaro anjumanlarni tayyorlash va o'tkaazishda faol qatnashdi. O'sha paytlarda tinmay "Islom-tinchlik dini", "Islom-taraqqiyot dini", "Islom-do'stlik dini", "Musulmonlar tinchlik uchun kurashda" va shunga o'xshash shiorlar ko'tarildi. Xalqaro anjumanlar o'tkazildi", deya islom dini naqadar tinchliksevar, bag'rikeng, do'stona din ekanligini ta'kidlab o'tganlar (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2021:9-10).

Bugungi globallashuv jarayonida yoshlar ongiga turli illat va zararli g'oyalar kirib kelayotgan bir davrda, ularning ma'naviy olamini mustahkamlash, e'tiqodini sobit saqlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlarining ilmiy va ma'naviy merosi yoshlar tarbiyasida o'ta muhim manba sifatida e'tirof etiladi. Uning asarlari, xususan, diniy-

ma'rifiy tafakkurni chuqurlashtiruvchi, inson qalbida iymon, poklik va vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlaydigan fikr-mulohazalari bugungi yosh avlod uchun yo'l-yo'riq vazifasini o'taydi.

Shayx Muhammad Sodik asarlarida zamonaviy jamiyatning ma'naviy muammolari, inson ruhiyatiga salbiy ta'sir etuvchi illatlar hamda ularning ildizlari chuqur tahlil qilinadi. Ayniqsa, "Kifoya" asari bu borada alohida o'rin tutadi. Mazkur asarda yoshlar ongiga ta'sir qiluvchi yot oqimlar, axloqiy buzuvchilik, befarqlik, g'afolat va jaholat kabi illatlarning mohiyati keng yoritilib, ularga qarshi kurashishning diniy, axloqiy va ijtimoiy asoslari bayon etiladi. Shayx Muhammad Sodik bu jarayonda Qur'on va Hadis manbalariga tayanib, inson kamoloti uchun zarur bo'lgan ruhiy poklanish, sabr-toqat, halollik va ma'naviy mas'uliyat g'oyalarini ilgari suradilar.

"Kifoya" asari yoshlar tarbiyasida nafaqat diniy bilim manbai, balki hayotiy yo'l ko'rsatma sifatida ham beqiyos o'rin tutadi. Unda yoshlarning tafakkurini uyg'otuvchi, ularni ezgulikka chorlovchi va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalovchi g'oyalar mujassamdir. Asarda ilgari surilgan fikrlar nafaqat diniy, balki ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatdan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlarining "Kifoya" asari yoshlar orasida ma'naviy immunitetni shakllantirish, ularni har xil buzg'unchi g'oyalardan asrash va jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni qaror toptirishda bebaho manba sifatida qadrlanadi. Bu asar o'zining chuqur mazmuni, yuksak falsafiy ruhiyati va tarbiyaviy yo'nalishi bilan yoshlar ma'naviyatini mustahkamlashda beqiyos o'ringa ega bo'lib, zamonaviy yoshlar uchun ma'naviy-ma'rifiy dastur sifatida xizmat qilmoqda. Quyida ushbu asar asosida yechim berilishi mumkin bo'lgan va jamiyatda mavjud illatlarga yuzlandi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari rivoji yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan bir davrda internet tarmog'ida mavjud bo'lgan qimor, kazino va tavakkalchilikka asoslangan o'yinlar ularning ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo miqyosida so'nggi 12 oy ichida o'z mablag'larini qimor o'yinlariga sarflagan yoshlarning aksariyati (80 foiz) bu faoliyatni "qiziqarli mashg'ulot" sifatida baholaganlar. Shuningdek, ularning qariyb chorak qismi (26 foiz) qimor o'yinlari tufayli o'zlarini baxtli his qilishiga qo'shilgan bo'lsa, 29 foiz ishtirokchi bu fikrni rad etgan, 23 foiz esa neytral pozitsiyani bildirgan. "Young People and Gambling 2024" rasmiy

hisobotida keltirilishicha, 2023-yilda qimor o'yinlari ularni baxtiyor qilishini tan olgan yoshlar ulushi 17 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 9 foizga oshgan.

Mazkur raqamlar shuni ko'rsatadiki, qimor o'yinlari yoshlar orasida tobora keng tarqalayotgan ijtimoiy illatlardan biriga aylangan. Bunday holat nafaqat moliyaviy yo'qotishlarga, balki ruhiy beqarorlik va o'z-o'ziga zarar yetkazish kabi muammolarning ortishiga ham sabab bo'lmoqda. Jamiyatda bu kabi illatlar ma'naviy tanazzulni keltirib chiqaradi va axloqiy qadriyatlarning yemirilishiga xizmat qiladi.

Shunday vaziyatda yoshlar ongida ma'naviy immunitetni shakllantirish, ularga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatish uchun Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlarining asarlari, xususan, "Kifoya" asari beqiyos ahamiyat kasb etadi. Muallif o'z asarlarida insonni ma'naviy jihatdan poklash, dunyo lazzatlariga berilib ketishdan saqlanish, behuda mashg'ulotlardan yiroq turish zarurligini chuqur asoslab bergan. Islom ta'limotida qimor o'yinlari qat'iy man etilgan bo'lib, Alloh taolo Moida surasining 90-91-oyatlarida shunday marhamat qiladi: "Ey imyon keltirganlar! Xamr (mast qiladigan ichimlik), qimor, tiklab qo'yilgan butlar va cho'plar (bilan folbinlik qilish) shayton amalidan bo'lgan nopok ishdir. Bas, undan uzoq bo'lingiz, shoyad najot topsangizlar! Shayton xamr va qimor orqali sizlarning o'rtangizda adovat solishni hamda Allohni zikr qilishdan va namoz o'qishdan to'sishni istaydi. Endi to'xtarsizlar!"

Shuningdek, "Kifoya" asarining uchinchi jildida ham insonni foydasiz va zararli mashg'ulotlardan tiyilishi haqida keng so'z yuritiladi. Unda Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilingan hadis keltiriladi: "Nabiy sollallohu alayhi vasallam dedilar: "Dunyoning behuda narsalarining barchasi botildir. Illo, uch narsa bundan mustasnodir: kamoningni ishlatishni mashq qilmog'ing, otingni o'rgatmog'ing va ahlingni o'ynatmog'ing. Mana bular haqqdir".

Ushbu bayonlardan ayon bo'ladiki, Islom dini insonni faqat foydali, ruhiy va jismoniy jihatdan sog'lom faoliyatlarga da'vat etadi. Shayx hazratlarining asarlarida keltirilgan mazkur ta'limotlar bugungi yoshlar uchun ma'naviy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Aynan shu asarlar orqali yoshlar ongida zararli odatlarga nisbatan muqobil dunyoqarash, axloqiy mas'uliyat va e'tiqodiy sobitlik shakllanadi.

Bugungi kunda nafaqat yoshlar orasida, balki keng jamoatchilik ichida ham diniy tafakkurda muayyan chalkashlik va ixtiloflarni yuzaga keltirayotgan masalalardan biri bu – mazhabga munosabat masalasidir. Shayx Muhammad Sodik bu mavzuni o'zining "Kifoya" asarida atroflicha yoritib, mazhabni inkor qilishning oqibatlari va bunday fikrlarning manbai haqida mufassal tahlillar bergan.

Asarda ta'kidlanishicha, mazhabni inkor qiluvchilar asosan fiqh ilmidan yetarli darajada xabardor bo'lmagan, ilm yo'liga endigina qadam qo'ygan shaxslar bo'lib, ular fiqhiy mazhabchilikni ayb deb biladilar va hatto buyuk imomlarning ilmiy meroslarini tanqid qilish darajasigacha boradilar. Bu haqda Robitatul Olamil Islomiy fiqh akademiyasi mudiri, fazilatli doktor Ahmad Muhammad Muqriy ham o'z maqolalaridan birida shunday deydilar: "Vaqti-vaqti bilan Islom fiqhini o'z ijtihodlari va ilmlari bilan boyitgan mujtahid imomlar, atoqli ulamolarga qarshi tanqidlarni eshitib turamiz. Odatda, bunday tanqidlar ulamolarni tanqid qilish u yoqda tursin, balki ularning mazhablari, usullari va qoidalariga nazar solishga ham qurbi yetmaydigan, endigina talabi ilmni boshlagan kishilar tomonidan bo'ladi" (Ahmad Muhammad Muqriy, nashr yili ko'rsatilmagan:3).

Mazkur fikrni ko'plab ulamolar qo'llab-quvvatlagan. Masalan, mashhur suriyalik alloma Muhammad Sa'iyd Ramazon Butiy mazhabsizlikka chaqiruvlarni "Islomdagi eng xatarli bid'at" deb atagan va uni "dinsizlikka olib boruvchi ko'prik" sifatida ta'riflagan (Ramazon Butiy, 1990:26).

– Mazhabni inkor qiluvchilar odatda quyidagi da'volarni ilgari suradilar:

Qur'on va Sunnat mavjud bo'la turib, nega biz inson tomonidan yaratilgan fiqhiy mazhablarga amal qilishimiz kerak?

Payg'ambar sollallohu alayhi vasallam davrida mazhablar bo'lmagan, demak ular bid'atdir.

### ***Mazhablar o'zaro ixtilof va bo'linishga sabab bo'ladi.***

Bunday qarashlar, aslida, Islom ilohiyotining chuqur mohiyatini to'liq anglamaslikdan dalolat beradi. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari o'z asarlarida ta'kidlaganidek, fiqhiy mazhabga amal qilish – Qur'on va Sunnatdan yuz o'girish emas, balki ushbu ilohiy manbalarning mazmunini to'g'ri anglash va ularni hayotga tatbiq etish yo'lida tajribali imomlarning izidan borishdir. Fiqhiy mazhablar imomlari Ahli sunna val jamoa aqidaviy maktabining buyuk namoyandalari bo'lib, ular aqidada hech qachon xilofga yo'l qo'ymaganlar.

Shayx Muhammad Sodiq mazhab imomlarini quyidagi misol bilan ifodalaydilar: "Bu dunyodan yaxshi yashab, yaxshi o'tish xuddi tog'ning cho'qqisiga eson-omon chiqishga o'xshaydi. Qur'on va Sunnat – o'sha cho'qqiga chiqishni ko'rsatadigan xarita va qo'llanma. Mazhab imomlari esa shu xarita va qo'llanmadan foydalanib,

cho'qqiga chiqishning eng oson va bexatar yo'lini topib, belgilab, osonlashtirib qo'ygan kishilardir. Mazhabni inkor qiluvchilar esa o'sha tog' tagiga kelib, o'ziga yangi yo'l topib, cho'qqiga chiqmoqchi bo'lgan kishiga o'xshaydi. Agar ilmi, kuchi va imkoniyati yetarli bo'lsa – chiqishi mumkin, ammo aks holda qulaydi”(Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2021:12).

Bu tamsil orqali Shayx hazratlari fiqhiy mazhablarning insoniyat uchun yo'l-yo'riq, tartib va barqarorlik manbai ekanini ifodalaydilar. Shuningdek, mazhablar musulmonlar orasida nizolarni keltirib chiqarmasligi, aksincha, Qur'on va Sunnatni to'g'ri tushunish uchun vosita bo'lishi kerakligini ta'kidlaydilar.

Demak, Shayx Muhammad Sodikning “Kifoya” asarida bayon etilgan mazhab haqidagi fikrlar, bugungi diniy muhitda mavjud bo'lgan tafovutlarni ilmiy asosda tahlil qilish, ularning oldini olish hamda aqidaviy birlikni mustahkamlashda muhim manba sifatida qadrlanadi.

XXI asrda O'zbekiston jamiyatida turmush qurish va ajrashish masalalari ijtimoiy-demografik tahlil markazida bo'lib qolyapti. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasining mamlakatdagi demografik holat bo'yicha hisobotiga ko'ra, 2025-yilning yanvar-iyun oylarida respublikada 23,3 mingta nikohdan ajralish holati qayd etilgan; bu 2024-yilning mos davriga nisbatan 800 taga ko'p ekanligi ta'kidlanadi. Ajrimlarning 60,6 foizi (14,1 ming) shaharlarda, 39,4 foizi (9,2 ming) esa qishloq hududlarida ro'y bergan.

Ushbu tendensiya oila institutining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va ma'naviy omillar ta'sirida zaiflashayotganidan dalolat beradi. Jamiyatdagi er-xotin munosabatlaridagi izchillik, oila haqidagi tushunchalar va oilaviy mas'uliyatning yetarli darajada anglanmasligi bilan bog'liq muammolarni aks ettiradi. Oila institutining mustahkamligi – erning va ayolning huquq va burchlarini, oilaviy, iqtisodiy va ma'naviy mas'uliyatni anglashdan boshlanadi; ushbu jihatlar yetarli darajada e'tiborga olinmaganda ajrimlar statistikasi ortishi tabiiy holatdir.

Islom fiqhiga muvofiq nikoh tushunchasi ham oila institutining ma'naviy va huquqiy poydevorini belgilab beradi. Hanafiy mazhabi ta'rifida nikoh – “bir bog'lanish bo'lib, u tufayli qasddan huzurlanish, ya'ni er kishining nikohida shar'iy ruxsatga ega bo'lmagan ayoldan huzur olishini halol qilish” deb ta'riflanadi; bu ta'rif nikohning faqat erkak va ayol orasidagi ijtimoiy-huquqiy munosabat ekanligini ochiq ko'rsatadi.

Ushbu talqin zamonaviy madaniy muammolar xususan, bir jinslilikni targ'ib qiluvchi g'oyalar va "inson huquqlari" shiori ostidagi muqobil ta'riflarga ilmiy-hujjatli raddiya vazifasini o'tay oladi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida ko'p xotinlilik – umumiy ro'zg'or asosida ikki yoki undan ortiq xotin bilan er-xotin bo'lib yashash qattiq jazolanadi. Jinoyat kodeksining 126-moddasiga muvofiq bunday xatti-harakat bazaviy hisoblash miqdorining ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari, yoki bir yildan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, nashr yili ko'rsatilmagan:40).

Ushbu huquqiy cheklov ijtimoiy-huquqiy me'yor orqali oilaning milliy-an'naviy qadriyatlarini va nikoh tartibini himoya qilishni maqsad qiladi.

Diniy manbalar nuqtai nazaridan esa, Qur'oni Karim va hadislar nikohni ijtimoiy barqarorlik va axloqiy tartib mezoni sifatida ko'rsatadi. Qur'oni Karimda ko'p xotinlik va adolat masalasi haqida aniq yo'l-yo'riqlar berilgan; Shayx Muhammad Sodiqning ta'kidicha, Qur'onning tegishli oyati mo'minlarga nikoh orqali pok yo'l bilan munosabatda bo'lishni amr etadi va agar adolatni ta'minlay olmaslikdan qo'rqilsa, bir xotin bilan kifoyalanish tavsiya qilinadi.

Fiqhiy adolat masalasi – er tomonidan xotinlari orasida muomalada, nafaqada, hayotiy majburiyatlarda va hatto birga yotishda adolatni saqlash talabi fiqhiy adabiyotlarda batafsil yoritilgan masala hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan ijtimoiy, huquqiy va diniy nuqtalar birgalikda shuni ko'rsatadiki: oila institutini mustahkamlash uchun integratsiyalashgan yondashuv zarur – demografik monitoring va ijtimoiy dasturlar orqali oilani qo'llab-quvvatlash, qonuniy normalarni targ'ib qilish, hamda diniy-ma'rifiy ta'limotlar orqali oilaviy mas'uliyat va adolat tushunchalarini chuqurlashtirish. Ayniqsa, diniy manbalarni zamonaviy pedagogik uslubda yoshlar va oilalar o'rtasida yetkazish, fiqhiy talqinlarni amaliy hayotga mos ravishda tushuntirish orqali ajrimlarni kamaytirish istiqboli mavjud.

Bugungi globallashuv davrida inson huquqlari, xususan, gender tengligi masalasi dunyo miqyosida eng ko'p muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro institutlar tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar orqali ayollar huquqlarini kengaytirish, ijtimoiy faolligini oshirishga e'tibor

qaratilmoqda (United Nations, 2023:6). Ammo ayrim hollarda bu tushuncha o'z tabiiy va diniy chegaralaridan chiqib, ayollik va erkaklik tabiiy rollarining almashib ketishiga, jamiyatda "gender neytrallik" g'oyalari paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Bu hol esa o'z navbatida milliy qadriyatlar, oila mustahkamligi va axloqiy mezonlarga putur yetkazishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada qator hujjatlar ishlab chiqilgan. Jumladan, "O'zbekiston Respublikasi Gender tenglikni ta'minlash strategiyasi – 2030" hujjatida ayollarni iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlarini qo'llab-quvvatlash maqsad qilingan. Biroq, bu jarayonni amalga oshirishda milliy, diniy va ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlik tamoyiliga qat'iy amal qilish lozim.

Islom dini ayolning huquqiy maqomi va inson sifatidagi qadriyatini bundan XIV asr muqaddam belgilab qo'ygan. Qur'oni Karimda ayol va erkakning Alloh oldidagi tengligi quyidagicha bayon etiladi: "Erkaklardan bo'lgan musulmonlar ham, ayollardan bo'lgan musulmonlar ham... Alloh ularning barchasiga mag'firat va buyuk mukofot tayyorlab qo'ygan".

Mazkur oyatning mohiyatidan ko'rinib turibdiki, islom erkak va ayolni Alloh oldidagi mas'uliyat va e'tiqod nuqtayi nazaridan teng maqomda ko'radi. Shu bilan birga, ular orasidagi tabiiy, ijtimoiy va ruhiy tafovutlarni e'tirof etadi. Ya'ni, islomda tenglik emas, balki adolat tamoyili asosiy prinsip hisoblanadi (Al-Qardaviy, 2005:44-46). Bu g'oya "gender tengligi"ni erkak va ayolning biologik yoki ijtimoiy raqobati emas, balki ularning bir-birini to'ldiruvchi tabiiy uyg'unligi sifatida talqin etishga chorlaydi.

Shayx Muhammad Sodik "Kifoya" asarida jamiyatda paydo bo'layotgan turli illatlarni, jumladan, ayollik qadrini pasaytiruvchi, oilaviy qadriyatlarni yemiruvchi g'oyalarni tanqidiy tahlil qiladi. Uning fikricha, insonni bunday "axloqiy illatlar"dan asraydigan eng muhim omil – bu ilm, ma'rifat va e'tiqod orqali hosil bo'ladigan ma'naviy immunitetdir (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2021:185).

"Ayolning obro'si va sharafi uning erkak bilan bellashishida emas, balki Alloh unga ato etgan go'zal tabiati, shafqat va sadoqatida namoyon bo'ladi. Ayol jamiyatni tarbiyalaydi, millatni barqaror qiladi"(Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, 2021:189).

Bu fikr bugungi "gender" bahslariga islomiy yondoshuvni ifodalaydi. Ya'ni, ayolning qadr-qimmatini tenglikda emas, balki ayollikka xos fazilatni qadrlashda ko'riladi. "Kifoya" asaridagi ta'limotlar – modernizm va g'arbona gender mafkurasiga qarshi ilmiy- asosidagi raddiya sifatida baholanishi mumkin.

Zamonaviy gender mafkurasi ayrim hollarda “ayollar huquqlarini himoya qilish” shiori ostida oilaviy tizimni yemiruvchi va jinsiy identifikatsiyani o'zgartiruvchi harakatlarga sabab bo'layotgani sir emas (Muslim World League, 2020:3). Shu nuqtai nazardan, “Kifoya” asari ma'naviy vaksina vazifasini o'taydi. Chunki Shayx asarlarida ayolning huquqlari, oiladagi o'rni, erkakning mas'uliyati, shuningdek insonning o'z jinsiga sodiqligi Qur'on va Sunnat asosida batafsil yoritilgan.

Mazkur asar faqatgina fiqhiy yoki diniy manba sifatida emas, balki inson ruhiyatini tarbiyalovchi, e'tiqodni mustahkamlaydigan, axloqni komillikka yetaklaydigan ma'naviy qo'llanma sifatida ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. “Kifoya”ning har bir bobi – o'z davrining dolzarb ijtimoiy, axloqiy va madaniy muammolariga javob topish uchun yo'l ko'rsatuvchi manba bo'lib xizmat qiladi. Shayx asarda faqat diniy hukmlarni emas, balki ularning jamiyat, oila va inson kamolotidagi amaliy va ruhiy ta'sirini ham chuqur tahlil qilgan.

Zamon o'tgan sayin insoniyat axborot oqimining kuchayishi, internet va ommaviy madaniyat ta'sirida o'z qadriyatlariga befarq bo'lib bormoqda. Yoshlar orasida qimor, axloqiy buzilish, oilaviy beqarorlik, bir jinslilikni targ'ib etuvchi g'oyalar avj olayotgani bejiz emas. Ana shunday murakkab davrda “Kifoya” asari yosh avlod uchun ruhiy va axloqiy manba bo'lib xizmat qilmoqda. U inson qalbiga nur, ongiga aniqlik, hayotiga esa ma'naviy tayanch beradi. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf o'z asarlarida Islomning asl insonparvar mohiyatini qayta ochib, uni zamonaviy hayot bilan uyg'unlashtira olgan. “Kifoya”da bayon etilgan fikrlar – nafaqat diniy, balki falsafiy, ijtimoiy va pedagogik jihatdan ham chuqur mazmunga ega. Unda inson o'zini, oilasini, jamiyatini va eng muhimi, Yaratganini anglash sari yetaklanadi. Asarning badiiy-estetik uslubi, Qur'on va Hadisga tayanib berilgan dalillar, hayotiy misollar va falsafiy tahlillar uni zamonaviy yoshlar ongiga ta'sir eta oladigan bebaho durdona darajasiga ko'taradi. Shayx hazratlari “Kifoya” orqali yoshlarni faqat gunohdan qaytishga emas, balki ezgulikni ongli tanlash, to'g'rilikni sevish va adolatni himoya qilishga chorlaydi.

Shu jihatdan olganda, “Kifoya” asari – bugungi jamiyat uchun ma'naviy kompas, yoshlar uchun e'tiqod va axloq maktabi, umuman insoniyat uchun barqarorlik va najot manbaidir. U har bir o'quvchini ruhiy jihatdan poklanishga, tafakkurini uyg'otishga, iymonini mustahkamlashga chorlaydi.

Demak, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning “Kifoya” asari mazmuni, ma'naviy kuchi va ilmiy teranligi bilan o'z dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha,

jamiyat barqarorligi va yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlovchi eng muhim manbalardan biri sifatida qadrlanadi.

### **MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. O'zbekiston Respublikasi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonun hujjati, 2017-yil 5-iyul, №3PY-406.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasi Gender tenglikni ta'minlash strategiyasi – 2030. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi.
5. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi.
6. Din ishlari bo'yicha qo'mita raisi: Sodik Toshboyevning 25-aprelda bergan intervyusi.
7. Ahmad Muhammad Muqriy. Robitatul Olamil Islomiy fiqh akademiyasi materiallari, maqola.
8. Al-Qardaviy. Islomda ayolning o'rni. – Qohira: Dar al-Salam, 2005. – B.44-46
9. Karimov J. Jaholatga qarshi ma'rifat: O'quv qo'llanma / – Toshkent, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashriyot matbaa birlashmasi, 2018. – B.13
10. Muhammad Sa'iyd Ramazon Butiy. As-Salafiyya marhalatun zamaniyyatun mubaraka, la madhhabun islamiyyun. Dimashq, 1990.
11. Muslim World League. Modern Gender Policies and Their Ethical Risks. Riyadh, 2020.
12. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Kifoya 3-juz. – Toshkent: Hilol-nashr, 2021
13. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Kifoya, 2- juz. – Toshkent: Hilol-nashr, 2021
14. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Ochiq xat. Toshkent: Hilol-nashr, 2021.
15. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Qur'oni karim va o'zbek tilidagi ma'nolar tarjimai. – Toshkent: Hilol-nashr, 2021.
16. UNESCO Report: Gender Ideology and Cultural Identity in Global Contexts. Paris, 2022.
17. United Nations. Gender Equality and Empowerment of Women: UN Strategy 2023-2030. New York, 2023.
18. Internet saytlari:
19. <https://Toshkent-vil.adliya.uz>